

7. Racionalista etikák II (Spinoza)

A következő leckékben Spinoza etikáját tekintjük át.

Olvasmányok:

Olvassa el Spinoza Etika című művéből a kijelölt részeket!

Olvassa el Boros Gábor összefoglalását Spinoza *Etikájáról!* In: 33 bölcséleti mű, Budapest, Móra, 1995, 159-172. oldal.

Olvassa el Pavlovits Tamás: „Modern klasszikusok – Spinoza” című tanulmányt, *Korunk* 2019/8, 12-19. oldal.

7.1. lecke: Spinoza *Etikájának* alapelvei

Foglaljuk össze mindazt, amit a korábbi leckékben Spinoza kapcsán világossá tettük.

(1) Spinoza monista gondolkodó: ez azt jelenti, hogy egyetlen szubsztanciát fogad el. A lét egységes, nincsen benne szubsztanciális különbség. A lét összefoglaló neve nála: Isten avagy a természet (*Deus sive natura sive substantia* = Isten maga a természet, maga a szubsztancia). Az egyetlen szubsztancia két különböző attribútumban fejeződik ki: a kiterjedés és a gondolkodás attribútumában.

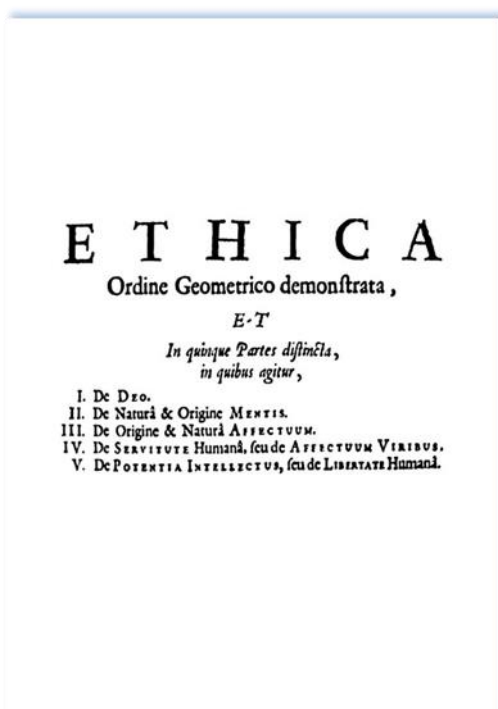
(2) Spinoza racionalista gondolkodó: etikája azon alapul, hogy az ész által ismerhetjük meg azokat az elveket, amelyek szerint erkölcsösen kell élnünk. Spinoza számára nagyon fontosak a szenvedélyek (érzelmeik, emóciók, indulatok, vágyak), amelyeket összefoglaló néven affektusoknak nevez. Az etika lényege nála is az, miként képes az ész az affektusokat irányítani, és az életvezetést a helyes irányba terelni.

(3) Spinoza determinista gondolkodó: nem hisz sem az akarat szabadságában, sem az akaratban. Szerinte, amikor azt hisszük, hogy döntéseink saját szabad akaratunkból származnak, akkor egy illúzió áldozatai vagyunk, amely azon alapul, hogy nem ismerjük az igazi okokat, amelyek döntéseinket determinálják. Az ember nincsen semmilyen befolyással élete külső eseményeire. A szabad akarat tagadása azonban nem jelenti azt, hogy Spinozánál ne lenne szabadság: a szabad akarat hiánya nem zárja ki a szabadságot! Az etika lényege éppen a szabadság megteremtése az emberben.

Spinoza és *Etika* című műve

Spinoza (1632-1677) főműve az *Etika* szerzője halála után jelent meg 1677-ben.

Az Etika felöleli Spinoza teljes gondolkodói rendszerét. Teljes címe: *Geometriai módon bizonyított etika.*

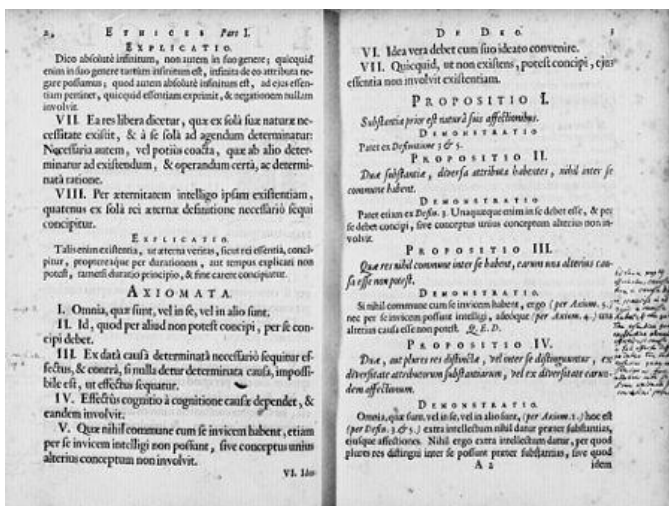
Az Etika felépítése (5 rész):

1. Istenről
2. Az elme természetéről és eredetéről
3. Az affektusok eredetéről és természetéről
4. Az emberi szolgálásról vagyis az affektusok erejéről
5. Az értelem hatóképességéről vagyis az emberi szabadságról

Az, hogy „geometriai módon bizonyított” azt jelenti, hogy Spinoza filozófiájának kifejtése során a racionalisták által használt „**more geometrico**” **módszert** alkalmazta. Ezzel már Descartes-nál is találkoztunk, aki a szigorú geometriai (matematikai) módszert alkalmazta a filozófia más területein is. Spinozánál ennek lényege, hogy a geometriai módszer alapelveit használja

Az Etika geometriai szerkezete:

- (1) Minden kifejezést (*terminust*) **definícióval** vezet be.
- (2) **Axiómákat** határoz meg, amelyek a bizonyítások alapját képezik. Az axiómák a geometriában azokat a közvetlenül belátható igazságokat jelentik, amelyek nem szorulnak bizonyításra, mert önmaguknál fogva bizonyosak és igazak.
- (3) **Tételeket** fogalmaz meg. Ezek bizonyításra szorulnak.
- (4) A tételeket **bizonyítással** igazolja. A tételek szigorúan egymásra épülnek.

Spinoza e geometriai szerkezetbe „Megjegyzéseket” iktat be, ahol a

tételekhez és bizonyításokhoz fűz rövidebb-hosszabb magyarázatokat.

Az Etika legfontosabb elvei:

Előjáróban érdemes Spinoza etikájának néhány központi állítását tisztázni, hiszen ezek alkotják a gondolatmenet gerincét:

- (1) **Isten maga a természet.** Isten gondolkodó és kiejtett dolog.
- (2) **Minden létező lényege a *conatus*.** A *conatus* azt jelenti, hogy minden létező természeténél fogva törekszik arra, hogy létében (életében) megmaradjon.
- (3) **Egy affektust csak egy nála erősebb affektus képes legyőzni** (az ész nem). Az ész csak közvetve képes az affektusokra (érzelmekekre, szenvedélyekre, indulatokra, vágyakra) hatást gyakorolni: a megértésen keresztül.
- (4) **Az adekvát megismerés a negatív affektusokat pozitív affektusokká változtatja.** Ha a dolgoknak igaz módon ismerjük meg, akkor a velük kapcsolatos negatív affektusaink pozitívokká változnak.
- (5) **A *conatus* legésszerűbb megvalósítása a szeretet.** A többi emberrel közösen, velük összhangban és egyetértésben cselekedve tudjuk a lehető leghatékonyabban biztosítani az életben maradásra vonatkozó törekvésünket. Az összhangot és egyetértést pedig a szeretet biztosítja a legerősebben.
- (6) **Isten értelmi szeretete (*amor Dei intellectus*) a tökéletes szabadság, a boldogság, a bölcsesség és az erkölcsi tökéletesség állapota.** A másik ember szeretete és Isten értelmi szeretete nem elválasztható egymástól. Isten értelmi szeretete a spinozai etika végcélja.

Az értékek elmélete

Az etika és a morál a két alapvető érték, az **erkölcsi jó** és az **erkölcsi rossz** megkülönböztetésén alapul. Emlékezzünk vissza Hume soraira a racionalista etikákról. Ott azt írja, hogy a racionalisták szerint **a jó megismerése az ész feladata**, és a jó egy olyan egyetemes mérce, amely mindenkire egyaránt érvényes, még Istenre is. Ennek az volt a magyarázata, hogy a metafizikai hagyomány szerint (amelynek a racionalista gondolkodás az örököse) Isten maga a jó, és minden jó belőle származik. Spinoza azonban nem ért teljesen egyet ezzel a felfogással.

Spinoza szerint Isten nem jó. Isten maga az egész természet, mindaz ami van. Márpedig mindaz ami van, nem jó és nem rossz, hanem szükségszerűen olyan, amilyen. Mivel a természet nem lehet másmilyen, ezért Isten sem lehet jó vagy rossz. **Isten túl van az értékeken, túl van a jón és a rosszon. Az értékek nem Istenből származnak.**

Honnan származnak az értékek? Az értékek nem Isten szintjén, hanem az

ember szintjén jelennek meg. **Az értékek eredete a *conatus*, azaz törekvés a létben (életben) megmaradásra.**

„Minden dolog, amennyiben rajta áll, arra törekszik, hogy létében megmaradjon.” III, 6.

„Az a törekvés, amellyel minden dolog a maga létében megmaradni törekszik, semmi más, mint magának a dolognak a valóságos lényege.” III, 7.

Az ember lényege az a törekvés, amely arra hajtja, hogy életben maradjon, és e cél érdekében mindent megtegyen. Ez a törekvés hozza létre az értékeket: **jó** az (dolog, esemény), ami segíti ezt a törekvésünket, és **rossz** az, ami hátráltatja. Az értékek tehát az ember szintjén jelentkeznek.

A *conatus* etikai problémája

A *conatus* az embert önzővé teszi, hiszen minden ember a saját életben maradására törekszik. Ezért az ember természeténél fogva azt keresi, mi neki a jó. Ez pedig konfliktusokhoz vezet. Az etikai cselekvés azonban, épp ellenkezőleg, **altruista**, nem pedig egoista viselkedést feltételez: azt kell keresni, mi a másik embernek a jó. Mivel a *conatus* az ember lényege, ezért ezt a törekvést nem lehet megszüntetni, Ahhoz, hogy etikáról beszélhessünk, nem a *conatus*-t kell megszüntetni, hanem olyanná kell tenni, hogy az ne egoizmushoz, hanem altruizmushoz vezessen.

Spinoza etikai tanításának a lényege a következő: **a *conatus*-t ésszerűvé kell tenni.** Ha a ***conatus*-t az érzelmek (affektusok) határozzák meg,** akkor az emberek önzők és egymással ellenségesek. Ha **a *conatus*-t az ész határozza meg,** akkor az emberek szeretik egymást, harmóniában és összhangban élnek egymással. Az ésszerű *conatus* nem más, mint a szeretet.

„Az ember számára semmi sem hasznosabb az embernél.” IV, 18, megjegyzés

Az embernek fel kell ismernie, hogy önnön létének fenntartása akkor valósul meg a lehető leghatékonyabban, ha másokkal szemben nem ellenséges, hanem ha másokkal összefog. **Az emberek közötti összhang és összefogás a lehető leghatékonyabb megvalósítása a *conatus*-nak.** Ezt az ember az ész által ismeri fel. Az ész ismeri fel, hogy az ember számára a másik ember barátsága a leghasznosabb az életben. Ezért tehát **az ésszerű *conatus* a másik ember szeretetét és az altruista viselkedésmódot írja elő mindenki számára.**

Spinoza etikájának célja, hogy felállítsa az ésszerű létfenntartás elméletét, amelynek lényege Isten és a másik ember szeretete.

Összefoglalás

Spinoza racionalista etikát ír, amelynek lényege, hogy az ész által ismerhető meg, miként kell az alapvető erkölcsi értékek között különbséget tenni, és miként kell a jót követni. Spinozánál a jó nem Istentől ered, hanem a minden emberre jellemző életben maradásra irányuló törekvésből.

Az etika lényege, hogy miként lehet az ész irányítása alá vonni ezt a törekvést, nem átengedve azt az affektusok uralmának.

Kérdések:

Honnan erednek az értékek Descartes és honnan Spinoza szerint?

Miért nem szüntethető meg Spinoza szerint a conatus?

Mit jelent az ésszerűtlen és mit az ésszerű conatus?

Mi Spinoza etikájának fő célja?